

ÂŞIK TARZI HİKÂYE GELENEĞİ ARAŞTIRMALARINDA
BİLGİ VE YÖNTEM GÜNCELLEME SORUNLARI
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Problems of Updating Knowledge and Methods in the Research of
Minstrel-Style Tale Tradition and Proposed Solutions

Dilaver DÜZGÜN*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
20.02.2023	27.03.2023	24.04.2023	Araştırma
Atf/Citation: Düzgün, Dilaver (2023) “Âşık Tarzı Hikâye Geleneği Araştırmalarında Bilgi ve Yöntem Güncelleme Sorunları ve Çözüm Önerileri”, <i>Culture and Civilization</i> , 1 (4), 1-11.			

ÖZ

Bugüne kadar Türkiye’de ve Türkiye dışında âşık tarzı hikâye geleneği ile ilgili çok sayıda metin neşri yapılmış, araştırma eserleri yayımlanmış ve akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte konu ile ilgili çeşitli araştırma ve inceleme yöntemleri geliştirilmiş ve başarıyla uygulanmıştır. Ancak ulaşılan yeni bilgi ve bulgular konu ile ilgili mevcut bilgilerin ve kabullerin güncellenmesini zaruri kılmıştır. Aynı şekilde yaşam koşullarının değişmesine bağlı olarak gelenekte ortaya çıkan değişmeler de yeni yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Buna bağlı olarak âşık tarzı hikâye geleneği araştırmalarında çeşitli terminoloji sorunlarının yanı sıra gelenek içinde üretilen unsurların kapsamı, gruplandırılması ve adlandırılması ile ilgili meselelerin yeniden ele alınması ve yeni bakış açılarının geliştirilmesi gerekmektedir. Zamanla gelenek içinde ortaya çıkan farklı üretim ve icra ortamlarının kendi şartları içinde değerlendirilmesi ve yeni yöntemlerin geliştirilmesi, uzun bir geçmişe sahip bulunan bu geleneğin doğru bir biçimde anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu yöndeki çabalar, ayrıca konu ile ilgili araştırma yapan bilim insanlarının zaman ve enerji israfını önleyecektir. Bu araştırmada âşık tarzı halk hikâyeleri ile ilgili bu türden bazı sorunlar ele alınmış ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: âşık tarzı, halk hikâyesi, sözlü ortam, yazılı ortam, varyant

ABSTRACT

To date, a large number of texts and research works have been published and academic studies have been carried out which are related to the tradition of minstrel-style tale in Turkey and outside of Turkey. In this process, various research and analysis have been developed and successfully applied. However, new information and findings have made it necessary to update existing knowledge and assumptions on the subject. Likewise, changes that have occurred in tradition due to the changes of living conditions have made it necessary to develop new methods.

---

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, duzgun@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7865-232X

Therefore, in the minstrel-style tale tradition research, various terminology problems as well as issues related to the content, grouping and naming of elements produced within the tradition need to be reevaluated and new perspectives developed. The evaluation of different production and performance environments that have emerged in the tradition in time within their own conditions and the development of new methods will make great contributions to the correct understanding of this tradition which has a long history. Efforts in this aspect will also avoid wasting time and energy of scientists researching on the subject. In this study, some of these problems related to the minstrel-style folk tales are discussed and solutions are proposed.

Key Words: minstrel-style, folk tale, oral environment, written environment, variant

Giriş

Ignác Kúnos ile başlayan Türk halk hikâyesi araştırmalarında bugüne kadar çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Derleme ve metin neşrinin yanında inceleme ve araştırmalar, çeşitli yollarla bilim dünyasının dikkatlerine ve genel okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Yüz yılı aşkın bir zaman dilimine ulaşan bu süreçte araştırma yöntemleri ile ilgili çok sayıda görüş ve öneri ortaya atılmış, bunların bir kısmı uygulamaya konulmuştur.

Türk halk hikâyeciliği üzerinde en kapsamlı eleştirel literatür taraması Ali Duymaz tarafından yapılmış ve “120. Yılında Halk Hikâyesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış” başlığı altında yayımlanmıştır. Duymaz, araştırmaların başlangıcından itibaren 120 yıl içinde yapılan çalışmaları genel hatlarıyla özetlemiş, yöntem sorunları başta olmak üzere konu ile ilgili birçok problemi ele alarak görüş ve önerilerini büyük bir yetkinlikle ortaya koymuştur (Duymaz, 2014).

Bu çalışmada ise Duymaz’ın değinmediği yahut kısaca değindiği bazı hususlar alan uzmanlarının dikkatlerine sunulacak, yeni öneriler geliştirilecektir. Amaç, araştırmalarda bilimsel objektiflik kurallarına uygun yöntemlerin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Her araştırma alanının kendine özgü incelikleri ve öncelikleri vardır kuşkusuz. Bunların doğru tespit edilmesi ve kullanılması, araştırmalarda tekrarı, enerji ve zaman israfını azaltacak, bilimsel bilgi üretimini bilim çevrelerinin ve farklı toplum kesimlerinin yararına en etkili bir biçimde sunmayı hızlandıracaktır.

1. Kapsam ve Gruplandırma

a. Adlandırma

Âşık tarzı halk hikâyesi araştırmalarında ele alınması gereken terminoloji sorunlarından biri bu hikâyelerin hangi başlık altında incelenmesi gerektiği hususudur. Bir buçuk asra yaklaşan araştırma tarihinde ortaya çıkan yeni bulgular ve yöntemler adlandırma konusunda daha kapsamlı ve anlaşılır bir terminoloji oluşturmayı zorunlu kılmaktadır.

Türk halk hikâyeleri üzerinde ilk araştırmaları yapan Kúnos’un yayınlarına bakıldığında onun bu türden eserleri “halk romanı” terimi ile karşıladığı görülür. Kúnos, 1892 ve 1893 yıllarında yayımladığı *Türkische Volksromane in Klein-Asien (Anadolu’da Türk Halk Romanları)* adlı çalışmasında âşıklık geleneği içinde üretilen ve yazılı ortama aktarılan 11 hikâyeyi ele almıştır (Kúnos, 1892-1893).

Otto Spies, 1929 yılında taş baskı 15 hikâye üzerinde yaptığı değerlendirmeleri içeren eserinde söz konusu hikâyeleri “Türkische Volksbücher” (Türk halk kitapları) biçiminde adlandırmıştır (Spies, 1929). Bu adlandırmada Spies’in basılı olan âşık tarzı halk

hikâyelerine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü incelediği hikâyelerin tümünü taşbaskı metinlerden seçmiştir ve bunların tümü âşık tarzının ürünüdür. Bu nedenle “halk kitabı” terimi ele aldığı türü tam olarak karşılamaktan uzaktır. Behçet Gönül [Necatigil] de “Türk Halk Kitaplarının Tercümesi Münasebetiyle” başlıklı yazısında söz konusu hikâyelerden “aşk hikâyelerini işleyen matbu halk romanlarımız” şeklinde bahsederek “halk romanı” terimini tercih etmiştir (Spies, 1941: VII).

Sabri Esat Siyavuşgil ise 1944 yılında yazdığı “Kahramanlık ve Sevda Romanları” başlıklı deneme tarzındaki yazısında âşık tarzı halk hikâyelerinden “sevda romanları” biçiminde bahsetmiş ama bu terimin kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir (Siyavuşgil, 1944).

Daha sonraki yıllarda Türkiye’de yapılan yayınlarda ise söz konusu metinleri karşılamak üzere “hikâye” veya “halk hikâyesi” teriminin kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Fuat Köprülü ve öğrencisi Pertev Naili Boratav başta olmak üzere dönemin araştırmacıları “halk hikâyesi” terimini benimsemişlerdir. Terimin hassaten âşık tarzı içinde üretilen hikâyeleri karşılamak üzere tercih edilmesi ise Boratav’ın kullanımıyla yaygınlaşmıştır. Özellikle 1946 yılında yayımlanan ve alanında çığır açan eserini *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adıyla sunan Boratav, terimin kalıcı hale gelmesini sağlamıştır (Boratav, 1946). İlhan Başgöz ise İngilizce yayımlarında bu tür için “Turkish Folk Stories”, “Turkish Romances” terimlerini, Türkçe yayımlarında ise “hikâye” ve “halk hikâyesi” terimlerini kullanmıştır. 2008 yılında İngilizce *Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art* adıyla yayımladığı eserini daha sonra *Türkümlü Aşk Hikâyeleri/Bir Gösterim Olarak* adıyla Türkçe yayımlamakla birlikte eserin adındaki “türkümlü aşk hikâyeleri” terimine açıklık getirmemiş, ağırlıklı olarak sözlü ortamdaki derlenen metinler ve sözlü gelenek üzerinde durduğu bu eserde sıklıkla “hikâye”, “romans”, “halk hikâyesi”, “halk romanı” terimlerini tercih etmiştir (Başgöz, 2012). 1958 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde açılan Fen-Edebiyat Fakültesinde hazırladıkları doktora tezlerini yayımlayan Muhan Bali (1973) ve Fikret Türkmen (1974) başta olmak üzere alanın tüm akademisyenleri bu türü karşılamak üzere “halk hikâyesi”ni kullanmak suretiyle terimin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.

2018 yılında Dilaver Düzgün’ün yayımladığı bir makalede (Düzgün, 2018: 257-258) dikkatlere sunulduğu gibi Boratav, halk hikâyesi araştırmalarında bir dönüm noktası niteliğindeki eserinde “halk hikâyesi” terimi ile âşıklık geleneği içinde üretilen ve icra edilen hikâyeleri kastetmiştir. Bu nedenle eserinde halk hikâyesi ve destan, halk hikâyesi ve realist halk hikâyesi gibi başlıklar altında yaptığı karşılaştırmalarla bu tavrını belirgin hale getirmiştir. Ancak Boratav’dan sonra konu ile ilgilenen araştırmacıların bir kısmının bu ayrıntıya dikkat etmeksizin âşıklık geleneği içinde üretilen hikâyelerin özelliklerini umuma teşmil ederek tek başlık halinde sunma yoluna gitmeleri birtakım karışıklıklara yol açmıştır. Bu nedenle yukarıda adı geçen, 2018 yılında Düzgün tarafından yayımlanan makalede teklif edildiği gibi halk hikâyelerinin üç ana başlık altında incelenmesi alanla ilgili araştırmalarda kolaylık sağlayacaktır.

1. Dini-menkabevi halk hikâyeleri
2. Âşık tarzı halk hikâyeleri
3. Realist halk hikâyeleri

Bu üç başlık altında yer alan hikâyelerin aynı kaynaktan beslenseler bile üretim ve icra ortamlarının farklılığı, üretilen hikâye metinlerinin şekil ve üslup özellikleri böyle bir gruplandırmayı zaruri kılmaktadır. Örneğin, realist halk hikâyeleri “barındırdıkları unsurlarla hem kendilerine özgüdürler hem de diğer türlerle benzerlik gösterirler. Halk dilinden inşa diline; meddah hikâyeleri, halk hikâyeleri ve masallardan klasik hikâyeye ve geleneksel tiyatroya kadar uzanan geniş bir alanda hepsinden aldığı unsurlarla yeni bir tür olarak ortaya çıkan bu hikâyelerin 19. yüzyıldan itibaren Türk romanıyla ilişkilendirilmesi de söz konusudur” (Atnur, 2017: 17).

Köprülü tarafından literatüre kazandırılan “âşık tarzı” (Köprülüzade, 1331/1915) teriminin ardından Umay Günay’ın kullanımıyla yaygınlık kazanan “âşık tarzı şiir geleneği” (Günay, 1980) bir geleneğin anlaşılır hale gelmesini nasıl sağlamışsa “âşık tarzı hikâye geleneği” terimi de alandaki önemli bir boşluğu dolduracak ve konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Âşık tarzı hikâye geleneği, destani özelliği öne çıkan Köroğlu hikâyesini, Leyla ile Mecnun ve Ferhat ile Şirin gibi mesneviden halk hikâyesi formuna dönüştürülen anlatıları, XX. yüzyıl âşıklarının tasnif ettiği Böyle Bağlar, Necip ile Telli gibi nesir-nazım karışımı ama klasik halk hikâyelerine oranla daha kısa ve daha gerçekçi hikâyeleri, bu hikâyelere kaynaklık eden ve kara hikâye adı verilen, nazım kısımları iyice azalmış veya ortadan kalkmış, yer yer masala yaklaşan anlatıları da içine alan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bütün bunların mihverinde ise Tahir ile Zühre, Ercişli Emrah ile Selvi Han gibi iki kahramanlı aşk hikâyeleri yer alır. Kerem ile Aslı’yı eskiliği ve niteliği bakımından bu hikâyelerin prototipi saymak gerekir.

Ancak bir türkünün içeriğini ve hangi olayın ardından üretildiğini açıklamayı amaçlayan ve kendine has bir edebi üsluba sahip olmayan, “hikâyeli türkü” olarak adlandırılan metinleri âşık tarzı hikâyelerin dışında tutmak gerekir. Boratav’ın ifadesiyle “Tek türkülü (veya az sayıda türkülü) kısa hikâyeleri, şiirin bunlarda asıl mühim unsur olmasıyla, uzun hikâyelerimizden yahut da Kuzeydoğu Anadolu *kaside*’lerinden (veya *serküşte*) ayırıyoruz. İkindilerde ve üçüncülerde nesir kısmı, hikâyede asıl unsuru teşkil eder; birincilerde ise asıl olan şiir-türküdür; hatta çok defa, bunlara eklenmiş olan hikâye unsurunu edebi bir unsur olarak göstermeye imkân yoktur: Şekil kayıtlarından o kadar azadedir. Bunu, vaka anlatan bütün halk türkülerimizde vâki olduğu gibi, türkünün iyi anlaşılabilmesi için verilmesi gereken izahat, türküye bir nev’i giriş, bir nev’i tefsir diye almak doğru olur” (Boratav, 1946: 132). Boratav, konuya açıklık getirmek üzere hikâyeli türkülerde “Planı, sanat ifadesi ve bir çerçevesi olan, asıl sanat eseri olarak arz edilen” kısmın “türkü” olduğunu vurgular (Boratav, 1946: 132). Ancak günümüzün yaşam koşulları içinde üretim ve icra ortamlarının değişmesine bağlı olarak âşık tarzı halk hikâyelerinden seçilen tek türkülü epizotların sunuluşunu hikâyeli türkülerden ayrı düşünmek gerekir. Örneğin, Kızıroğlu Mustafa Bey şiirinin öncesine ve sonrasına nesir kısımları ilave edilerek sunulması durumunda gerçekleştirilen icra “hikâyeli türkü” olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü bu, kollar halinde sunulan Köroğlu hikâyesinden bir kesittir, bir olay halkasıdır. Ama anonim veya ferdi bir manzumenin içeriğini açıklayıcı mahiyette olup manzumenin öncesine veya sonrasına yerleştirilen nesir kısımları ile birlikte sunulan metin, bir hikâyeli türküdür.¹

¹ Konu ile ilgili en kapsamlı araştırma, Merdan Güven’in 2005 yılında hazırlanan, sonraki yıllarda farklı adlarla yayımlanan doktora tezidir.

b. Hikâyenin Bölümleri

Halk hikâyesi araştırmalarında sıkça tekrarlanan bilgilerden biri de hikâyenin bölümleri ile ilgilidir. Bu konuda genellikle halk hikâyesinin dört bölümden oluştuğu şeklinde bir yargı ortaya konulur ve bölüm başlıkları şöyle verilir: fasıl, döşeme, asıl hikâye, dua. Burada gözden kaçırılan husus “fasıl”ın, hikâyenin bir parçası olarak sunulmasıdır. Bu yargı, Boratav’ın “Hikâyeci bir fasılla işe girişir” (Boratav, 1946: 49) ifadesinin yanlış anlaşılması ile ilgilidir. Düzgün’ün 2004 yılında hazırladığı bir kitap bölümünde (Düzgün, 2004: 201) ve 2018’de yayımlanan bir makalesinde (Düzgün: 2018: 259-260) değinildiği gibi o ifadesiyle Boratav, “fasıl”ı hikâyenin bir bölümü olarak belirtmemiştir. Onun alan araştırması yaptığı yıllarda sözlü gelenekte halk hikâyesi icrası çoğunlukla kahvehane ortamında, bazen de düğün ve benzeri organizasyonlarda gerçekleştirilen fasıllarda gerçekleştirilirdi. Fasıl, programın genel adıdır. Bir fasıl içinde âşık, saz eşliğinde şiir söyler, hikâye anlatır, anılarını paylaşır, bazen de saz olmaksızın şiir okur. Bunların alışılmış bir sırası olmakla birlikte bu sıra vazgeçilmez kural biçiminde uygulanmaz. Farklı bölgelerde ve dönemlerde farklı uygulamaları olan fasıl geleneğinin Doğu Anadolu Bölgesinde son yarım asırlık dönemde uygulanışında fasılın divan/divani ile başlaması, koçaklama ile bitirilmesi yaygınlık kazanmıştır (Düzgün, 2005: 233). Hikâye, bu sıralamanın başında değil, ilerleyen kısmında, sona doğru yer alır. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki fasıl, hikâyenin bir bölümü değil, hikâye, fasılın içinde yer alan bir bölümdür. Her hikâye icrası, fasıl içinde yer almak zorunda değildir. Sadece hikâyenin anlatılmasıyla yetinilmesi de mümkündür. şunu da gözden kaçırmamak gerekir: Bu belirtilen hususlar sözlü gelenekteki âşık tarzı halk hikâyelerinin icrası ile ilgilidir. Boratav’ın eserine atıfla izaha çalışılan ve hikâyenin olay örgüsünün anlatımı sırasında görölen karavelli, hikâyenin yatılacak yeri ve benzeri ayrıntılar da sözlü geleneğin şekil ve üslup özelliklerindedir. Bunların yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerinde yansması ayrıca araştırılmalıdır. Halk hikâyelerinin diğer türlerinin (dini-menkabevi, realist) gerek sözlü gerek yazılı ortamdaki icrası ise kendilerine has özelliklere sahiptir.

C. Hikâye Metinlerinin Farklılaşması ile İlgili Kavramlar

Genel olarak bütün anlatı türleri, spesifik anlamda bu makalenin konusu olan âşık tarzı halk hikâyelerinin metnindeki farklılaşmayı karşılamak üzere uzun bir süre çoğunlukla “varyant”, kimi kez “versiyon”, bazen de “eşitlenme” kavramlarının kullanıldığı bilinmektedir. 1999 yılında M. Öcal Oğuz’un bir makalesiyle konuyu gündeme getirmesi, halk bilimi araştırmalarında yeni bakış açılarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. “Varyant” ve “versiyon” kavramları arasındaki nüansın anlaşılır hale gelmesini amaçlayan ve bunların Türkçe karşılıkları olarak “eşmetin” ve “benzer metin” kavramlarının kullanılmasını öneren makale (Oğuz, 1999: 2-5), alan mensupları arasında ilgiyle karşılanmış, ancak bazı araştırmacılar tarafından bu kavramların yersiz ve özensiz kullanımı nedeniyle konu ile ilgili bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır.

Hangi kavramla karşılanırsa karşılansın, âşık tarzı halk hikâyesi üzerindeki karşılaştırılmalı araştırmalarda gündeme getirilen bu çeşitlilik yukarıda ifade edildiği gibi çoğu kez “sözlü” ve “yazılı” ayırımına dikkat edilmeksizin gerçekleştirilmiştir. Motif ve epizot düzeyinde yapılan karşılaştırmalarda bu ayırma dikkat etmek gerekli olmayabilir ama şekil ve üslup bakımından yapılan karşılaştırmalarda “sözlü” ve “yazılı” oluş büyük önem arz etmektedir. Ayrıca sözlü metinlerin karşılaştırılmasında farklı kaynak kişilerin metinleri öne

çıkarılırken aynı kaynak kişinin oluşturduğu farklı anlatımlarla ilgili araştırmalar yeterince yapılmamıştır. İlhan Başgöz'ün 1967 yılında yaptığı bağlam merkezli bir araştırmada elde ettiği sonuçları paylaştığı makale, konu ile ilgili sınırlı sayıda nitelikli araştırmalardan biridir (Başgöz, 1986: 65-123). Aynı anlatıcının (ister musannif, isterse nakilci olsun) farklı icra ortamlarında ortaya koyduğu anlatılarda varyant veya versiyon olarak değerlendirilebilecek çeşitliliği içeren metinlerin üretildiği gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu çeşitliliğin sebep ve sonuçları, anlatı kültürü ile ilgili yeni ipuçlarına ulaşmayı sağlayacaktır. Örneğin, Metin Ekici'nin *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Anadolu'da Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri* adlı çalışmasında doğrudan varyant olarak kabul edilmeyen ancak bir kaynaktan esinlenme yoluyla üretilen farklı hikâyelerin değerlendirilmesine bağlı olarak yeni bir bakış açısı ortaya konulmuştur (Ekici, 1995).

II. Üretim ve İcra Ortamları

Konu ile ilgili olarak bazı araştırmalarda gözden kaçırılan bir başka husus da genelde bütün anlatı türlerinin, özelde âşık tarzı halk hikâyelerinin şekil ve üslubunu belirleyen en önemli faktörlerin, üretim ve icra ortamları olduğu gerçeğidir. Öncelikle âşık tarzı halk hikâyesi araştırmalarında vazgeçilmez bir başvuru eseri haline gelen Boratav'ın ünlü *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserindeki değerlendirmelerin sözlü gelenekten derlenen âşık tarzı halk hikâyeleri üzerinde odaklandığı gerçeğini gözden uzak tutmamak gerekir. Boratav, bu eserini önceki bazı küçük dikkatlerine ilave olarak 1939-1945 yılları arasında Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas ve Artvin civarında sözlü gelenekte devam eden, çoğunlukla âşık-anlatıcılar tarafından icra edilen hikâyeler üzerine kurmuştur.² Bu nedenle Boratav'ın, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde ortaya koyduğu teorik bilgilerin sözlü gelenekten derlenen âşık tarzı halk hikâyeleri etrafında geliştirildiği hususunun açıklık kazanması gerekir.

Âşık tarzı halk hikâyelerinin sözlü ve yazılı ortamlardaki sunuluşu birbirinden farklıdır. Hatta yüz yüze sözlü ortam ile elektronik sözlü ortamda icra edilen hikâyelerin yapı ve üslubunda da ciddi farklar ortaya çıkar. Yani bir âşık hikâyecinin kahvehane ortamında icra ettiği hikâyeyi stüdyo ortamındaki plak, kaset, CD hazırlama sırasında, bir radyo veya televizyon programında yahut sosyal medyadaki sunuşu sırasında birbirinden farklı icraların ortaya çıkması söz konusudur.

Aynı şekilde hikâyelerin fiziki yazılı ortam ile elektronik yazılı ortamda sunuluşları da farklıdır. Bütün bu ayrıntılara dikkat etmeksizin âşık tarzı halk hikâyelerinin tamamının, Boratav'ın adlandırdığı döşeme, asıl hikâye, dua bölümlerinden oluştuğu bilgisini tekrarlamak yanıltıcı olacaktır. Yeniden hatırlatmak gerekir ki Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde kahvehane, düğün ve benzeri ortamlarda hikâyesini bizzat karşısında bulunan dinleyici topluluğuna sunan hikâyecilerin ortaya koyduğu metinler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Âşık tarzı halk hikâyesinin yazılı ve sözlü ortamlarda sunuluş tarzındaki önemli farklılık, araştırma ve inceleme sırasında izlenecek yöntem açısından son derece önemlidir. Başından beri üniversitelerde hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri ile müstakil kitap

---

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Pertev Naili Boratav, "Doğu Anadolu'da Folklor Derlemeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1, s. 85-95; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara 1946, s. 48.

hacmindeki çalışmalarda yazılı ortam çoğu kez karşılaştırma amacıyla gündeme getirilmiştir. Aynı hikâyenin varyantları seçilirken sözlü, el yazması, Arap harfli yahut Latin harfli matbu nüshaların, kimi kez de yeniden yazma olarak adlandırılan metinlerin karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Dönemi içinde çok önemli ve değerli olan bu karşılaştırmaların yoğunluğu doğal olarak epizot ve motif düzeyinde gerçekleştirilmiştir.³ Bu konuya dikkat çeken Ali Duymaz, “Metin olarak taşbaskı metinlerle ilgili çalışma hemen hemen yok gibidir.” diyerek bugün taşbaskı veya matbu metinlerin göz ardı edildiğini, oysa her metnin, bir sürecin sözlü, yazılı (cönk) taşbaskı, matbu (eski harfli, yeni harfli) ve güncelleme şeklinde bir parçası olduğunu (Duymaz, 2014: 15) belirtir, “Taşbaskısı (1850-1900 yılları) ve eski harfli matbu metinler (1900-1928) de araştırmalarda ihmal edilmeden çalışılmaya devam edilmelidir.” önerisinde bulunur (Duymaz, 2014: 16).

Aslında halk hikâyeleri ile ilgili olarak başlangıçta yabancı Türkologlar tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan metinlerin yazılı ortamdaki seçilmiş olmasına rağmen sonraki yıllarda sözlü icralarda ortaya çıkan metinler öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Boratav ve öğrencilerinin araştırmalarını sözlü ortamda elde edilen metinler üzerine kurmaları, dikkatlerin o noktaya kaymasına sebep olmuştur. 1960’lı yıllarda Atatürk Üniversitesinde başlayan, ilk örnekleri Mehmet Kaplan’ın öncülüğünde Muhan Bali, Mehmet Akalın, Fikret Türkmen ve Ensar Aslan tarafından gerçekleştirilen, daha sonra başka kurumlarda da yaygınlaşan derleme çalışmalarının çokluğu da sözlü ortamda derlenen metinlerin araştırmalarda öne çıkmasını sağlamıştır.⁴ Böylece üniversitelerde yapılan akademik çalışmalarda sözlü gelenekten derlenen âşık tarzı halk hikâyeleri, neredeyse araştırmaların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yukarıda değinildiği gibi bu çalışmalarda sözlü ortamdaki derlenen metinlerle yazma ve basma metinlerin karşılaştırılması bir teamül haline almıştır.

Yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerinin ihmal edilmesinin yahut müstakil olarak bunlar üzerinde yoğunlaşmamasının başka nedenleri de vardır kuşkusuz. Yazılı nüshalardaki varyantlaşmanın çeşitlilik anlamında geleneğe katkı sağlamaması, tek düze bir şekil ve üslubun söz konusu olması da yazılı ortama yönelişi azaltan faktörlerden biri olabilir. Bu konudaki eksikliğin giderilmesi amacıyla Atatürk Üniversitesinde danışmanlığı D. Düzgün tarafından yürütülen bir doktora tez çalışması başlatılmıştır.

Günümüzde âşık tarzı halk hikâyeciliği icrası büyük ölçüde elektronik araçlar vasıtasıyla sunulmaktadır. Bu gelişme, hikâyelerin biçim ve içeriğiyle ilgili önemli değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle bir yandan da dikkatleri elektronik sözlü ortam ve elektronik yazılı ortam üzerinde yoğunlaştırmak gerekir. Bu, öncelikle genel anlamda halk kültürü değişimleri kapsamında ele alınması gereken bir husustur; ikinci olarak âşık tarzı halk hikâyeciliğindeki değişmeyi ve buna bağlı olarak gelişme yahut yozlaşmayı ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ahmet Özgür Güvenç’in dikkat çektiği gibi folklor ürünlerinin çeşitli amaçlarla elektronik ortamda kullanılması ve folklorla dayalı yeni iletişim ve pazarlama şekillerinin ortaya çıkması, bu yeni folklor materyaline nasıl yaklaşılabileceği problemini de beraberinde getirmiştir. Çünkü söz konusu materyal, elektronik ortamın

³ Motif ve epizot bakımından inceleme yöntemleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: *Ali Berat Alptekin, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara 2009, s. 92-97.

⁴ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri-I*, Ankara 1997.

gereklere göre ve bu ortamın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde vücut bulmuştur (Güvenç, 2014: 44). Âşıklık geleneğinin elektronik sözlü ve yazılı ortamlarla olan temasını araştıran Süleyman Fidan'ın *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi* (Fidan, 2017) adlı çalışmasını bu konuda atılan öncü adımlardan biri olarak değerlendirmek, benzer çalışmalarını münhasıran âşık tarzı halk hikâyesi boyutuyla zenginleştirmek gerekir.

Âşık tarzı halk hikâyesi araştırmalarında disiplinler arası çalışmalara ağırlık verilmesi de günümüz araştırmacıları için kaçınılmaz hale gelmiştir. Ayşe Yücel Çetin'in *Türk Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi* adlı çalışması önceki halk hikâyesi incelemelerinden farklı olarak modern edebiyat araştırmalarında kullanılan yöntem ve terminolojiyi öne çıkarması bakımından alana bir yenilik getirmiştir (Yücel Çetin, 2016). Bununla sınırlı kalmayarak halk bilimi araştırmalarında, özellikle bu makalenin konusu olan âşık tarzı halk hikâyeleri ile ilgili çalışmalarda sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi halkbilimine yakın ilmi disiplinlerin yöntemlerinin kullanılmasının yanı sıra fen bilimlerinin yöntemlerinden yararlanmak da mümkündür. Örneğin, Nihangül Daştan'ın geliştirerek "nörofolklor" biçiminde adlandırdığı yöntem, yüz yüze sözlü ortam ile elektronik sözlü ortam arasındaki farkı deneysel veriler ışığında değerlendirmeyi önermesi bakımından bu konuda anlamlı bir adım olarak görülmelidir (Daştan, 2021).

Halk bilimi araştırmaları kapsamında incelenen her metnin, özellikle bu makalenin konusu olan âşık tarzı halk hikâyelerinin ilk şekillerinin sözlü olarak üretildiği, sonradan yazılı ortama aktarıldığı yargısı da tartışmaya açık olmalıdır. Önce bir yazar tarafından oluşturulan, sözlü ortamda icrası gerçekleşmeksizin ilk kez yazılı ortamda vücut bulan, daha sonra sözlü ortamda icra edilmeye başlayan hikâyelerin bulunacağı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun yanında sözlü ortamdan yazıya aktarılan bazı hikâyeler, kimi âşık tarzı hikâye geleneği temsilcileri için ilk kaynak özelliğine sahiptir. Örneğin, Âşık Yaşar Reyhani, çocukluk yıllarında okuma yazmayı öğrendikten hemen sonra komşusunun temin ettiği hikâye kitaplarını okumuş gelenek hakkındaki ilk bilgileri yazılı ortamdan edinmiştir. Bunlar, sözlü ortamdan yazıya aktarılmış olan Kerem ile Aslı, Emrah ve Sümmani hikâyeleridir (Düzgün, 1997: 11, 17). Reyhani, ilerleyen yıllarda âşıklardan ve başka hikâye anlatıcılarından bu hikâyeleri dinledikçe yazılı ortamdan oluşturduğu dağarcığını sözlü ortamla pekiştirmiş ve zenginleştirmiştir. Âşıklığı meslek olarak seçip gelenek içinde deneyimini artırdıkça kendi üslubunu bu hikâyelere yansıtmış, hatta kendisinin tasnif ettiği hikâyeleri dinleyicisine sunmaya başlamıştır.

Sözlü ve yazılı ortam arasındaki bu geçişleri tespit etmenin güçlüğü ortadadır. Bu güçlüğe rağmen metinleri ilk kez oluşturma veya aktarma rollerine göre bu kişilere/sanatçılara verilen adları belirlerken bu ayrıma dikkat etmek gerekir. Yani hikâyeci, müellif, musannif, müstensih, naşir ve benzeri adları verirken bu kişilerin ilk kez yazma, var olan metni yazıya geçirme, nakletme, neşretme, anlatma, aktarma özelliklerini göz önünde bulundurmak gerekir.

Günümüz araştırmacılarını bekleyen en önemli görev, uzun bir geçmişe sahip olan, devasa bir arşivi oluşturan âşık tarzı halk hikâyeleri üzerinde teorik çalışmalara ağırlık vermektir. Bir yandan tespit, derleme, arşivleme çalışmalarını sürdürürken diğer yandan bu materyal üzerinde kuramsal sonuçlara ulaştıracak yöntemlerin oluşturulma ve kullanılma zarureti hâsıl olmuştur.

Aksi halde tekrara düşülmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu ise zaman ve enerji israfından başka bir şey değildir.

Sonuç ve Öneriler

1. Âşık tarzı halk hikâyesi araştırmalarında karşılaşılan sorunların temel nedenlerinden biri alanla ilgili ilk araştırmalarda ortaya konulan bilgilerin ve kullanılan yöntemlerin günümüzün değişen koşullarına bağlı olarak güncellenmemesi ile ilgilidir. Önceki dönemlerin sınırlı bilgileri doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmaların tümü, kuşkusuz kendi dönemleri için önemli ve değerli idi. Ancak şartların değişmesine, ulaşılan kaynakların ve araçların sayısının artmasına ve geleneğin kendi içinde bazı değişmelerin yaşanmasına bağlı olarak araştırmalarda yeni bakış açılarının ve yöntemlerin geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Alanla ilgili ilk bilgilerin güncellenmesi konusunda günümüz araştırmacılarının çekingen davranmalarının nedenlerinden biri, ilk sözü söyleyenlerin otorite konumunda şahsiyetler olması ile ilgilidir. Örneğin, Köprülü ve Boratav gibi bilim otoritelerinin dikkat ve tespitlerinin tartışılmasına gerek olmadığı yönündeki algı, böyle bir sonucu beraberinde getirmiştir. Bazen de bu otoritelerin ürettiği bilgilerin eksik veya yanlış anlaşılabilir kullanılması ve öylece yaygınlaşması bu sonucu doğurmuştur. Bunlardan bağımsız olarak ortaya çıkan bir başka neden ise yeni bilgi üretimleri konusunda isteksizlik veya özgüven eksikliğidir.

2. Bilgi ve yöntem güncellenmenin önündeki engellerden biri de yaygınlaşan ilk bilginin zamanla kazandığı etkiden dolayı değişime karşı aşırı bir güç kazanmasıdır.

Bütün bu dikkat ve tespitlerin ışığı altında âşık tarzı halk hikâyesi araştırmalarında Spies, Köprülü, Boratav ve Başgöz gibi ilk sözü söyleyenlerin eserlerinin referans olarak alınması kaçınılmazdır. Çoğu yerde onları aşmanın güçlüğü de ortadadır. “Yenilik olsun diye yenilik yapmak” yaklaşımından uzak kalıp gelenekteki değişimleri dikkate alarak yeni yöntemler ve bakış açıları geliştirilmelidir. Yani “ilk”leri tekrarlamak ne kadar sakıncalı ise “ilk”leri anlamadan ve özümsemeden yeni adımlar atmak da o kadar sakıncalıdır.

KAYNAKLAR

Alptekin, Ali Berat (2009) *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yay.

Atnur, Gülhan (2017) *Mısır Valisi Koca Ragıp Paşa'nın Acayib Hikâyesi*, Erzurum: Eser Basın Yay.

Bali, Muhan (1973) *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.

Başgöz, İlhan (1986) *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yay.

Başgöz, İlhan (2008) *Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art*, Bloomington: Indiana University Press.

Başgöz, İlhan (2012) *Türkülü Aşk Hikâyeleri/Bir Gösterim Olarak*, İstanbul: Pan Yay.

Boratav, Pertev Naili (1946) “Doğu Anadolu’da Folklor Derlemeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 4 sayı: 1, s. 85-95.

- Boratav, Pertev Naili (1946) *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Daştan, Nihangül (2021) “Nörofolklor”, *Culture and Civilization*, cilt: 1, sayı: 1, s. 1-6
- Duymaz, Ali (2014) “120. Yılında Halk Hikâyesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış”, *Akademik Kaynak*, cilt: 2 sayı: 3, s. 1-23.
- Düzgün, Dilaver (1997) *Âşık Yaşar Reyhani/Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Düzgün, Dilaver (2004) “Âşık Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed.: M. Öcal Oğuz), Ankara: Grafiker Yay.
- Düzgün, Dilaver (2005) *Erzurum’da Kahvehaneler ve Âşık Kahvesi Geleneği*, Ankara: Aktif Yay.
- Düzgün, Dilaver (2018) “Sözlü Gelenekteki Âşık Tarzı Halk Hikâyelerinin Yapısı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 61, s. 255-271.
- Ekici, Metin (1995) *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Fidan, Süleyman (2017) *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi/Geleneksel Müziğin Medyadaki Serüveni*, Ankara: Grafiker Yay.
- Günay, Umay (1986) *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Güven, Merdan (2005) *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Güvenç, Ahmet Özgür (2014) “İnternet Folkloru Üzerine Önerilen Bir Terim: E-Folklor”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 18 sayı: 2, s. 31-46.
- Köprülüzade Mehmed Fuat (1331/1915) “Türk Edebiyatında Âşık Tazımın Menşe ve Tekamülü Hakkında Bir Tecrübe”, *Milli Tetebbular Mecmuası*, cilt: 1 sayı:1, s. 5-46.
- Kúnos, Ignác (1892, 1893) “Türkische Volksromane in Klain-Asien”, *Ungarische Revue*, XII, s. 201-211, 453-468; XIII s. 304-316.
- Oğuz, M. Öcal, (1999) “Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eşmetin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu”, *Milli Folklor*, cilt: 6 sayı: 42, s. 2-5.
- Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek (1997) *Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri-I*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Siyavuşgil, Sabri Esat (1944) “Bizde İlk Kahramanlık ve Sevda Romanları”, *Ulus Gazetesi*, 08/01/1944.
- Spies, Otto (1929) *Türkische Volksbücher/Ein Beitrag Zur Vergleichenden Maerchenkunde*, Leipzig: Hermann Eichblatt Verlag.
- Spies, Otto (1941) *Türk Halk Kitapları/Mukayeseli Masal Bilgisine Bir İlâve*, (Çev. Behçet Gönül) İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyatı

Türkmen, Fikret (1974) *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.

Yücel Çetin, Ayşe (2016) *Türk Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi*, İstanbul: Kitabevi Yay.